

XIII. YÜZYIL ERBİL KÖKENLİ BİYOGRAFİ MÜELLİFLERİNDEN İBN HALLİKÂN VE ESERİ *VEFİYÂTÜ'L-AYAN*'DA YER ALAN ZÂP HAVZASI ÂLİM, ŞAİR VE DEVLET ADAMLARI

Mahmut Recep KELEŞ*

Öz: Birçok eski medeniyete beşiklik etmiş olan Zap havzası, eğitim ve öğretim başta olmak üzere tasavvufi bir merkez olarak ta ortaya çıkmaktadır. Bölge Musul ve Erbil gibi iki büyük şehrin de etkisiyle gelişerek pek çok âlim, şair ve mutasavvıfın burada faaliyet yapmasına neden olmuştur. Burada yetişen meşhur âlimlerden olan İbn Hallikân, Erbil ve Musul'da öğrenimini tamamladıktan sonra Eyyubi ve Memlûklü döneminin önemli âlim ve bürokratlarından olmuş ve önemli işler başarmıştır. Bürokrat yönü ilmi yönünden bir adım ilerde olan İbn Hallikân İslâm dünyasının Moğol ve Haçlı istilasına uğraması, şehirlerin yakılıp yıkılması, âlim ve edebiyatçıların öldürülmesi gibi çalkantılı bir döneminde yaşaması nedeniyle merak edilen sorulara cevaplar vermek, şehirleri ve ülkeleri tanıtmak ve kültür hafızasını korumak amacıyla *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı telif etmiştir. İbn Hallikan sözü edilen eserinde doğup büyüdüğü çevreye ve buradan yetişenlere özel önem vermiş olduğu görülmektedir. Eserde Eyyubiler dönemi emirlerinden İmadeddin b. Maştub, Adeviyye tarikatının kurucusu Adî b. Müsafir, zahid Şeyhülislam el-Hakkâri ve Fakih İsâ el-Hakkâri gibi âlimler yer almaktadır. İbn Hallikan, Hakkâri meşhurların yanı sıra Erbil ve Musullu pek çok âlime yer vermiş olup bunların ekserisi kendi döneminde yaşayanlardan oluşmaktadır. İbn Hallikan'ın bu bölgede faaliyet gösteren meşhurların çoğuyla da görüştüğünden *Vefeyâtü'l-a'yân*'ın bölgenin siyasi ve kültür tarihi için önemli bir kaynak olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Erbil, Hakkâri, Bermeki, Kültür tarihi, *Vefeyâtü'l-A'yân*

**THIRTEENTH CENTURY BIOGRAPHY A AUTHOR
IBN KHALLİKÂN WHOSE ORIGIN FROM ARBIL**

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mrkeles@nku.edu.tr.

AND HIS WORK; THE POETS, STATESMEN AND SCHOLARS FROM ZAP REIGN IN WAFAYAT AL-AYAN

Abstract: Lots of ancient civilizations reigned in Zap Basin, mainly influential in education and training; it also emerges as a mystical center. The Basin was developed under the influence of two great cities such as Musul and Erbil, causing a lot of poets, scholars and religious men to operate there. Institutes were built under the protection and with the encouragement of important people such as the khalifa, politicians and rich people. Lots of famous people in science, culture and art were educated in here. Ibn Hallikân was the famous scholar who was educated in here. Ibn Hallikân's bureaucratic accumulation was more than knowledge accumulation. He wrote a book called "Vefeyâtü'l-a'yân". The reason why this book is important is because it answers the curious questions about cities and countries and protects the cultural accumulation in hard times such as the works of a lot of scholars and men of letters who were killed in Islamic geographical areas and a lot of cities which were destroyed and invaded by Mongols and Crusaders. In his book, he focuses on the neighborhood where he grew up. Famous scholars such as Emir of İmadeddin B. Maştub from Eyyubi time, founder of Adeviyye's cult Adî B. Müsafir, Şeyhülislam el Hakkârî and fiqh İşâ el-Hakkârî are in his book. Besides Hakkârî's famous scholars, he touched upon a lot of scholars of Musul's and Erbil's.

Key Words: Erbil, Hakkari, Barmakid, History of culture, Wafayat al-Ayân.

Giriş:

İbn Hallikan'ın ataları ve soyu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kaynaklarda İbn Hallikan'ın neseb zinciri “Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebubekir b. Hallikân” şeklinde geçmektedir.¹ Ancak nesebini

---

¹ Murteza Zebidî, *Tacü'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut 1994 c. XXVII, s. 87; İbn Tulun, *Kudatül-Dımaşk*, Dımaşk 1956, s. 76; İbn Tolun, *İnbâü'l-ümera bi-enbai'l-vüzera*, thk. Mühenna Hamd Mühenna, Beyrut 1998; İbn Tolun, *Kudatül-Dımaşk*, thk. Selahaddin el-Müneccid, Dımaşk 1956, s. 76; Suyuti, *Hüsnü'l-muhadara fi tarihi Mısır ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire 1967, c. I, s. 555; İbn Tagriberdi, *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire 1929, c. VII, s. 353; İbn Tagriberdi, *el-Menhelü's-safi ve'l-mustevfi ba'de'l-vafi*, thk. Muhammed Muhammed Emin, Kahire 1984; Bedreddin Aynî, *İkdü'l-cüman fi tarihi ehli'z-zaman*, Ebü Muhammed Mahmûd b. Ahmed b.Musa el-Hanefi, thk. Abdürrazık Tantavi Karmut, Kahire 1989; İbn Kadi Şühbe, *Tabakatü'ş-Şafiiyye*, tsh. Hafız Abdülhalim Han, Beyrut 1987; İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb fi ahbari men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut. - Beyrut 1991, c. V, s. 371; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, Beyrut 1981, c. XIII, s. 301; Sübki, *Tabakatü'ş-Şafiiyyeti'l-kübra*, thk. Mahmûd Muhammed Tanahi, Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire 1964, c. V, s. 14; Yafîi, *Mir'atü'l-cenan ve ibretü'l-yakzan fi ma'rifeti havadisi'z-zaman*, Abdullah

ısrarla Bemekîlere dayandırmak isteyen İbn Hallikân'ın bu düşüncesi bazı tabakât müellifleri tarafından desteklenmiştir. Bu yüzden Zebidî ve İbn Tulun gibi bazı müellifler İbn Hallikan'ın nesebini Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebubekir b. Hallikân b. Bâvek b. Abdullah b. Şakel b. Hüseyin b. Malik b. Cafer b. Yahya b. Halid b. Bermek olarak sıralamışlardır.²

Hallikan isminin okunuşunda da ihtilaflar bulunmaktadır. Zebidî, Hallikan ismini “Hillikan” olarak okumuş; Naimî ise “Hallikân” demeyi tercih etmiştir.³ Havansarî ise “Hullekan” demektedir.⁴ İbnü'l-Müstevfî, Hallikân isminin Erbil'in bir köyü olduğunu göz önünde bulundurarak İbn Hallikan'ın dedesinin bu köye mensubiyeti nedeniyle verildiğini iddia etmektedir.⁵ Bir diğer görüşe göre İbn Hallikân'ın dedesi, bazı arkadaşlarıyla birlikte mecliste oturmakta ve meşhur vezirlerin bulunduğu Bermekî ailesine mensup olduğu için övünmektedir. “Benim dedem devlet görevinde bulundu, babam önemli konumlara geldi, devlet kademesinde en üst seviyelere yükseldi” diyerek övünürken ona arkadaşları (خل كان) geçmişi bırak! (Şu anda sen ne yapıyorsun ondan bize bahset) dedikleri için İbn Hallikân'ın dedesinin ismi Halli-kân olarak kalmıştır.⁶

Havansarî, İbn Hallikân'ın Musul'un kuzeyinde ve Cezire-i İbn Ömer'e bağlı bulunan bir bölge olan Hakkari'de İbn Hallikan'ın akrabaları olan Kürt kabilelerin yaşadığını ve bu yüzden el-Hakkâri olarak ta bazı kaynaklarda geçtiğini söylemektedir.⁷ İhsan Abbas ise Havansarî dışında

---

Muhammed el-Cüburi, Beyrut 1984, c. IV, s. 193; Kütübî, *Fevatü'l-vefeyat*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire 1951, c. I, s. 100; Safedî, *el-Vaşi bi'l-vefeyat*, thk. Hellmut Ritter, Franz Steiner, Wiesbaden 1962, c. VII, s. 338; Zehebi, *Zeylu el-iber fi haberi men gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul, Beyrut 1985, c. V, s. 334; Devadari, *Kenzü'd-dürer ve câmiü'l-gurer*, thk. Dorothea Krawulsky, Stuttgart 1992, c. VIII.; Ebü'l-Fida, *el-Muhtasar fi ahbari'l-beşer*, thk. Muhammed Zeynühtüm Muhammed Azeb, Yahyâ Seyyid Hüseyin, Muhammed Fahri el-Vasıf, Kahire 1320, c. IV, s. 17; Yunini, *Zeylu Mir'ati'z-zaman*, Haydarabad 1954, c. II, s. 265; Ebû Şame, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbari'd-devleteyn*, thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed. Kahire 1956; İbnü'ş-Şaar, *Kalâidü'l-cümân fi ferâidi şuarâi hâze'z-zamân*, thk. Kamil Selman el-Cüburi, Beyrut 2005.

² Murteza Zebidî, *Tacü'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut 1994 c. XXVII, s. 87; İbn Tulun, *Kudatül-Dimaşk*, Dimaşk 1956, s. 76.

³ Ebü'l-Mefahir Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed b. Ömer Nuaymi, *ed-Dâris fi tarihi'l-medaris*. Kahire 1988. C.I. s. 191.

⁴ Muhammed Bakır b. Zeynelabidin b. Cafer el-Musevi Hansari, *Ravzatü'l-cemmat fi ahvâli'l-ulema ve's-sadat*, Tahran 1390. C.I. s. 87.

⁵ İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu Erbil*. Bağdad 1980 s. 273.

⁶ Hansârî a.g.e., s. 87.

⁷ Hansari, a.g.e., s. 88.

herhangi bir müellifin bu ismi zikretmediğini söyleyerek bu görüşe ihtiyatlı yaklaşmaktadır.⁸ Ayrıca İbn Hallikan'ın doğduğu yer olan Erbil'in Hakkari ile bağlantısının bulunmaması ve İbn Hallikân'ın Hakkari âlim ve ümeradan bir kısmına eserinde yer verdiği halde kendi ailesinin bu bölgeyle bağlantısını kuracak en ufak bir işaret dahi zikretmemiş olması Havansari'nin itirazları arasında yer almaktadır.⁹

İbn Hallikân'ın Belh asıllı olduğunu zikreden tarihçiler onun Bermekilere müntesip olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰ Ancak tarihçiler İbn Hallikan'ın Bermekilere mensubiyetini tartışmışlardır. İbn Hallikân, kadılıkudatlık yaptığı Dımaşk'ta bir mecliste çevresindekiler tarafından kendisine Dımaşk halkının “kadilkudat nesebi ile ilgili yalan söylüyor” söylentisinin yayıldığını aktarılınca “ben nesebimi Hz. Abbas, Hz. Ali veya Ashab-ı kirândan birisine dayandırmıyorum. Nesebimi günümüzde herhangi bir kalıntısı kalmamış, aslen Farişi ve Mecusi bir kavim olan Bermekilere dayandırmamın bana ne gibi bir faydası olabilir” diyerek bu yöndeki iddiaları reddetmiştir.¹¹

XIII. yüzyıl tarihçilerinden Yunûnî, Safedî, İbn Şakir ve Zerkeşî gibi âlimler İbn Hallikân'ın nesebi konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. İbn Hallikân'ın Bermekî olduğu iddiasını destekleyen en önemli müellif Ebu Şame'dir. Ancak Ebu Şame'nin İbn Hallikân ile karşılaşması onun Dımaşk kadılığına atandığı 659 (1260) senesinden önce ve onun yakın çevresinden olması dolayısıyla objektifliği tartışmalıdır.¹² İbnü'l-Müstevfi ise İbn Hallikan'ın nesebini dedesi Hallikân'a kadar getirmiştir. İbnü'ş-Şaar da İbn Hallikan'ın dedesi Malik'e kadar neseb zincirini nakletmiş ancak daha üste çıkmamıştır.¹³ İbnü'ş-Şaar, İbn Hallikân'ın bir akrabasından bahsederken “Kürtlerin oğullarından” olduğunu belirtmiştir. Onun bu iddiası İbn Hallikan'ın neseb zincirini Malik'e kadar getirmesiyle alakalıdır. İbnü'ş-Şaar'ın İbn Hallikân'ın yakın çevresinden olması onu Bermekîler ile ilgili iddiada sessiz kalmaya itmiştir.¹⁴

⁸ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-Ayan*, Beyrut 2002 c.VII s. 17.

⁹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 18.

¹⁰ Belh, Bermek ailesinin neşet ettiği şehirdir. Ataları ise burada bulunan Nevbahar tapınağının hizmetçilerindendi. Bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VI, s. 259.

¹¹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 18.

¹² Ebû Şame, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbari'd-devleteyn*, Beyrut 1997, s. 219.

¹³ Aynî, *İkdü'l-cüman fi tarihi ehli'z-zaman*, Kahire 1982 c. I, s. 454.

¹⁴ İbnü'ş-Şaar, *Kalaidü'l-cüman fi faraidi şuarai haze'z-zaman*, thk. Kamil Selman el-Cuburi. Beyrut 2005. c.I, s. 454.

İbn Hallikan'ın Bermekî sülalesine dayandırılan nesebi daha çok XIV. yüzyıl tarihçileri tarafından kaleme alınmış olup kendi döneminde yazılan eserlerde rastlanmamaktadır. İbn Hallikân'ın nesebi her ne kadar tartışmalı da olsa ve tarihte bıraktığı iz dolayısıyla üzerinde çok durulmamıştır.¹⁵

İbn Hallikân'ın aksine oğlu Musa b. Hallikan kendilerinin Hakkârîli olduklarını ve neseplerinin Kürt olduğunu ikrar ederek babasından farklı bir tutum sergilemektedir. Oğlu Musa kendilerinin Kürt oğullarından¹⁶ olduğunu gizlememiş ve aynı zamanda nesep zincirini de Bermekiler'e dayandırmakta tereddüt etmemiştir.¹⁶ Ortaçağ tabakat ve teracim eserlerinde Kürt âlim ve meşhurların biyografileri incelendiğinde onlarla ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılsa da nesep bilgilerine ulaşmak o derece zor olmuştur. Bunun sebebi ise birçok Kürt beylerinin birbiriyle irtibatı olmayan uzak köklere dayandırılmasıdır. İbn Hallikan'ın nesep zincirindeki karışıklığın nedeni de bu saydığımız nedenlerdir. Memlûkler dönemi tarih ve coğrafya âlimi el-Ömerî, İbn Hallikan'ın nesebi ile ilgili karışıklığı açıklamaya çalışmış ve “Her ne kadar Kürtlerin arasına farklı soylar dâhil olmuşsa da onlar genel bir ırktan oluşan hususi bir millettir. Bundan dolayıdır ki İbn Hallikan'ın da bağlı bulunduğu Zerzârilerden bahsedildiğinde Fârisîlerle onlar aralarındaki mevcut olan bağ hatıra gelmektedir” demiştir.¹⁷

1. İbn Hallikân'ın Eseri: *Vefeyâtü'l-A'yân fî Ebnâi Enbâi'z-Zamân*

İbn Hallikân küçük yaşta babasını kaybettikten sonra başta Erbil atabeği Muzafferüddîn Kökböri olmak üzere babasının çevresinin onu himaye etmesi ve pek çok şöhret sahibi kişilerle hemhal olması “meşhur ansiklopedisi” adını verdiği eserini hazırlamaya iten sâikler olmuştur. İbn Hallikân hayatının ilk yıllarından itibaren bir yandan gördüklerini kayıt altına alırken, diğer yandan da ileride kullanacağı malzemeyi toplamıştır. Nitekim kayıtları incelendiğinde dikkatli bir gözlemci olduğu anlaşılmaktadır. Bilgi ve görgüsü arttıkça malzemesi de artmış ve eğitim-öğretim hayatından itibaren bunları tasnif etmeye başlamıştır. İlmî seyahatleri, bürokratik görevi ve özellikle de müderrisliği zamanında zirveye ulaşan bu çabası vefatına kadar devam etmiştir.

¹⁵ İbnü'l-Adim, *Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkar, Beyrut 1989 c. II, s.

¹⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. VII, s. 20.

¹⁷ Makrizi, *el-Mevaiz ve'l-itibar fî zikri'l-hitat ve'l-asar li'l-Makrizi*, Kahire 1970. C.II, s. 8. Zerzâriyye Kelimesi Arapça olmayıp “kurdun oğlu” anlamına gelmektedir. İran asıllı Kürtler için kullanılmaktadır. Bkz: İbn Hurdazbih, *el-Mesalik ve'l-memalik*, Leiden 1967, c. II, s. 305; Kalkaşendi, *Subhü'l-a'ş'a fî smaati'l-inşa*, Beyrut 1987. C. IV, s. 376.

İbn Hallikân'ın gençliği Eyyübîler'in, (1171-1250) olgunluk dönemi ise Memlûklüleri'nin (1250-1517) idaresi altında geçmiştir. İbn Hallikân'ın yaşadığı bu dönemde İslâm tarihi ve medeniyeti alanında önemli tasnif ve telif çalışmaları yapılmıştır. Bu dönemde İslâm dünyasının Haçlı ve Moğol etkisinde önemli kayıplar yaşadığı göz önüne alınırsa bu durum onun çalışmasının önemini daha da arttırmaktadır. Aralarında İbn Hallikân'ın da bulunduğu XIII. yüzyıl âlimleri siyasî belirsizlik ve ekonomik istikrarsızlıklara rağmen yaşadıkları dönemdeki olayları kaydetmeye ve hiçbir ayrıntıyı kaçırmamaya önem vermişlerdir.¹⁸

Haçlılar, Anadolu'da Selçuklu Türklerini bertaraf ettikten sonra Suriye'yi işgal etmiş ve Mısır'ı tehdit altına almışlardı. İbn Hallikân bu bakımdan Haçlılara en büyük darbeyi vuran ve mukaddes mekânlardan Kudüs'ü geri alan Selâhaddin-i Eyyübî'den çok etkilenmiş ve onu bir kahraman olarak nitelendirmiştir. Haçlılar'ın İslâm dünyası için büyük tehdit olduğunu düşünen İbn Hallikân sadece Selâhaddin'i değil, Memlûk sultanı Kalavun'u da aynı şekilde övmüş ve onun özellikle Suriye bölgesindeki Haçlı etkinliğini azaltmasından ve Moğolları bertaraf etmesinden büyük bir övgüyle bahsetmiştir. Burada altı çizilmesi gereken bir diğer önemli husus ise Haçlı mücadelesini inceleyecek olanlar için önemli ve orijinal bilgilerin bir araya toplandığı geniş bir malzemenin eserdeki mevcudiyetidir.¹⁹

İbn Hallikân eğitim hayatının başından itibaren iyi bir kütüphane kurmak için çaba göstermiş ve çalışmalarında istifade ettiği malzemeyi de erken dönemden itibaren oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Kahire ve Dimaşk gibi şehirlerde araştırma yaparken kendisi için gerekli kitapları edinmek için büyük çaba göstermiştir. Başta kitapçılar olmak üzere tâcir, seyyâh, devlet adamı vb. kişilerle iyi ilişkiler tesis etmiş, onlardan hem kütüphane oluşturmak hem de kullanacağı malzemeyi edinmek için yardım ve destek almıştır. Çalışmasında kullandığı malzeme onun bu çabasının başarıya ulaştığını göstermektedir.²⁰

İbn Hallikân çağdaşı olan kimseleri anlatırken yakın çevrelerinden bilgi toplamış ve bunları kendi bilgileriyle birleştirmiştir. Mesela çağdaşlarından Mısırlı şair İbnü'l-Fârız'a ait olan bir şiiri onun divanında bulamayınca, yakın arkadaşlarından birisinin bu şiiri inşâd ettiğini duymuş ve kaydetmiştir.²¹ İbn Hallikân'ın çağdaşı olan meşhur Endülüslü

¹⁸ Fahreddin Muhammed, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 195.

²⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. VII, s. 343.

²¹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 455.

muhaddis, tarihçi ve edip İbn Dihye'nin biyografisini yazarken çoğunlukla kendi hatıralarından nakletmiştir. Ancak doğum tarihi ve nesebi ile ilgili bilgileri güvendiği arkadaşlarından soruşturarak edinmiştir.²² Nahiv âlimi Ebû Ali eş-Şelevbî'nin öğrencilerinden bir kısmı ile tanışmış ve onun hakkında bilgi almıştır.²³ Mâlikî fıkıh âlimi Sahnûn'dan bahsederken de Mısır'da tanıştığı Mâlikî fakihlerden aldığı bilgileri kullanmıştır.²⁴

2. İbn Hallikân'ın Kullandığı Kaynaklar

İbn Hallikân'ın kaynak olarak en fazla istifade ettiği eser tarihçi ve hadis hâfızı Sem'ânî'nin *Kitabü'l-Ensâb* 'ıdır. Sem'ânî'nin eserlerini faydalı bulan İbn Hallikân, bunlardan *Kitabü'l-Ensâb* 'ın tamamının çok az kişide bulunduğunu, asıl nüshasından daha çok muhtasarının yaygın olduğunu belirtmiştir.²⁵ İbn Hallikân'ın sık kullandığı kaynaklardan birisi de nesep âlimi ve tarihçi İbnü'l-Kelbî'nin *Cemheretü'l-Ensâb* isimli eseridir. Ayrıca onun başta Eyyâmü'l-Arab ve ahbâr olmak üzere "150'nin üzerinde" üzerinde eserinin olduğunu belirtmiş ve bunların birçoğunu da tespit ederek kayıt altına almıştır.²⁶

İbn Hallikân'ın sık kullandığı kaynaklar arasında İbn Asâkir'in *Târihi Medînet-i Dımaşk* adlı eserinin ayrı bir yeri vardır. O, İbn Sa'd'ın ensâb, tabakât ve tarih kitaplarındaki bilgileri bir araya getirerek Dımaşk şehri ile bağlantısı bulunan dokuz bin civarında kişinin biyografisine yer verdiği bu eserini kısa bir zamanda telif etmesini hayretle karşılamıştır. Nitekim hayatını araştırdığında onun maddî durumunun iyi olduğunu ve ilimden başka bir şeyle meşgul olmadığını tespit etmiş ve bu hacimde bir eseri yazmasının mümkün olduğuna kanaat getirmiştir.²⁷

İbn Hallikân istifade ettiği müelliflerin hal tercümelerini verirken alıntı yaptığı eser başta olmak üzere diğer eserleriyle ilgili de ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bunlardan birisi de müelliflerinin reisi olarak nitelendirdiği Ebû Mansûr es-Seâlibî'dir. (ö. 429/1038) Arap edebiyatı âlimi ve şair olmasının yanı sıra pek çok eseri bulunan Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-Dehr* ve *Dümyetü'l-*

²² İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. III, s. 450.

²³ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. III, s. 451.

²⁴ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. III, s. 181.

²⁵ İbn Hallikân Sem'ânî'nin üç eserinden bahsetmektedir. Bunlar *Tezyilü târih-i Bağdât*, *Târihi Merv* ve *Kitâbü'l-ensâb*'tır. Bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. III, s. 211.

²⁶ İbn Hallikân, İbnü'l-Kelbî'nin ataları olan Yahya el-Bermekî'ye *el-Mülûk* isimli ensab eserini ithaf etmesinden dolayı sempati beslediğini ve eserlerine büyük bir ilgi duyduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VI s. 83.

²⁷ İbn Asâkir ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı - Cengiz Tomar, "İbn Asâkir", *DİA*, c. XIX, s. 322; İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. III, s. 308.

Kasr'ından birçok yerde alıntı yapmış ve özellikle biyografilerine yer verdiği şair ve ediplere dair bilgileri kayıt altına alırken Seâlibî'nin bu eserinden faydalanmıştır. Benzer bir durum hocasının eserine zeyil yazan Bâherzî'nin *Yefîmetü'd-Dehr ve Dümyetü'l-Kasr* isimli eseri için de söz konusudur.²⁸

İbn Hallikân kronolojik sıraya göre olayları ele alan ilk tarihçi Halife b. Hayyât'ın geniş tarih görüşüne sahip olduğunu ve bu yüzden onun eserlerini iyi incelediğini ve gerektiğinde malzemesinden faydalandığını belirtmektedir.²⁹ İbn Hallikân ayrıca kronolojik olarak eser yazan âlimlerden Taberî'nin kayıtlarını güvenilir bulmuştur. Nitekim peygamberler tarihi ve eski İran'la ilgili bilgilerde kaynak olarak Taberî'yi kullanmıştır.³⁰

İbn Hallikân'ın eserinde şehir tarihiyle ilgili önemli kayıtların olması V/XII. yüzyıl tarihçilerinin eserlerinden istifade etmesine borçludur. Çünkü bu dönemdeki tarihçiler tarih yazımına yerel özellikleri ağır basan bölge ve şehir tarihleri eklediler.³¹ İbn Hallikân'ın özel önem verdiği tarihçilerden Ebü'l-Hasen eş-Şâbüştî, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Târîhu İsbahân* isimli eserini örnek alarak telif ettiği *ed-Diyârât* isimli eserinde Irak, Musul, Suriye, el-Cezîre ve Mısır bölgelerindeki ibadethaneleri ele almış ve bunlarla ilgili şiirleri bir araya getirmiştir.³² İbn Hallikân bu metot üzerine eser yazan âlimler arasında bulunan hadis hâfızı ve tarihçi Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdad* adlı eserin diğer âlimlerin kitaplarından daha değerli olduğunu iddia etmiştir. Bu bakımdan şehirle ilgili her hususta öncelikle bu âlimin eserlerine müracaat etmektedir.³³

İbn Hallikân, Zengî ve Eyyûbî hanedan üyelerinin birçoğuna eserinde yer vererek siyasî ve kültür tarihi açısından değerlendirmiştir. Bu yüzden hanedanlık tarihi yazıcılığının önemli temsilcilerinden olan İmâdeddîn Kâtîb el-İsfahânî'nin *el-Berku's-Şâmî*'si, Ebû Şâme'nin *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn* ile *ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn*'i ve İbn Vâsıl'ın *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Müülük*'ü tanıtmış ve yeri geldiğinde istifade etmiştir.³⁴

²⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 140; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Sealibi", *DİA*, c. XXXVI, s. 236-239.

²⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 243.

³⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. IV, s. 191.

³¹ Küçükkaşçı, "Tarih", *DİA*, c. XIX, s. 36.

³² İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, 319-320.

³³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 92.

³⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 307; c. I, s. 183.

3. Yazım Üslubu ve Metodu

İbn Hallikân V/XI. yüzyıldan itibaren diğer terâcim yazarları gibi hal tercümelerini alfabetik sıraya göre vermiştir. Sıralamada yalnızca ilk harfe dikkat etmiş ve birbirine yakın isimlerde harf sırasını gözetmemiştir. İbn Hallikân hal tercümelerinde Araplar'ın ensâb ilmine verdikleri önemden dolayı ilk olarak kişinin neseb bilgisini ve memleketini tespit etmiştir.³⁵ Mesela şâir ve edip İbn Düreyd'in (ö. 321/933) nesebini Kahtânîler'in reisi Ya'rub b. Kahtân'a kadar götürebilmiştir. Süfyân es-Sevrî'nin (ö. 393/1002) şeceresini ise Adnânîler'den Meâd b. Adnân'a kadar eksiksiz saymıştır.³⁶ Bu nakillerinden ensâb konusunda bilgi sahibi olduğu ve bu alanda yazılmış kitaplardan istifade ettiği anlaşılmaktadır.³⁷

İbn Hallikân dikkatli bir araştırmacıdır. Araştırmaları esnasında eserlerin nüsha farklılıklarını özellikle dikkate alır ve mümkün olursa müellif nüshasına, mümkün olmazsa bu nüshaya en yakın olana ulaşmaya çalışır. Bu arada ele aldığı eserler hakkında teknik bilgiler de verir. Bu bilgi bazen 1000 cilt ve 10000 varak gibi genelleme şeklinde bazen de 400 sahife gibi kitabın bilinen haliyle birebir uyuşan örneklerdir. Abdülhamîd b. Yahyâ'nın toplam 100 varak, Abbâsî devri şairlerinden Ebü'l-Atâhiye'nin edebiyat ve şiir alanlarında 1000 cilt, İbnü'l-Enbârî'nin toplamda 700 varak, İbn Hazm'ın 400 cilt 80000 varak eserinin olduğunu belirtmesi bu hususa dair örneklerdendir.³⁸

İbn Hallikân eserinde 855 biyografiye yer vermiştir. Bunlardan 854 kişinin vefat tarihini, 345 kişinin de doğum tarihini tespit etmiştir. Eserinin önsözünde söylediği “vefat tarihlerini tespit etme” amacına %99 oranında ulaşmış, ancak doğum tarihlerinde ise bu oran % 29 olarak kalmıştır.³⁹ *Vefeyâtü'l-A'yan*'ın önemli bir kısmını oluşturan âlim, şair ve edebiyatçılar eser telif ettikten veya devlet görevine atandıktan sonra tanınmış olduklarından, önceki hayatları hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu durum İbn Hallikân'ın eserine de sirayet etmiş ve doğum tarihleri genellikle tespit edilememiştir.⁴⁰

³⁵ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. IV, s. 404.

³⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 386.

³⁷ Ensab sahasında istifade ettiği eserler arasında *Cemheretü'n-neseb*, *Kitâbü'l-ensâb*, *el-Umde*, *el-'İkdü'l-ferîd* ve *Muhtasarü'l-ensâb* yer almaktadır. Ensab eserlerinin dışında da nesep tespiti için istifade ettiği eserler arasında *el-Eğâni* ile *Harîdetü'l-kasr* bulunmaktadır. Bkz. Fahreddîn Muhammed, *a.g.e.* s. 27.

³⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 228; c. VI, s. 184, 342, 378.

³⁹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. I, s. 20.

⁴⁰ Fahreddîn Muhammed, *a.g.e.*, s. 292.

İbn Hallikân kişilerin biyografilerini anlatırken sosyal hayatın her yönünü kapsayan şehirler hakkında coğrafi bilgiler vermeyi de ihmal etmemiştir. Bu bakımdan çalışması aslen coğrafi bir eser olmadığı halde bu alanda çok önemli malumatın kayıt altına alınmasına vesile olmuştur. Nitekim İbn Hallikân'ın eserinde İslâm kültür ve medeniyet tarihi bakımından önem arz eden yerleşim birimleri hakkında hatırı sayılır kayıtlar vardır. Bu kayıtlardan özellikle şahsî müşahedelerine dayalı olanların önemli olduğu burada belirtilmesi gereken bir husustur. İbn Hallikân coğrafi bilgiler konusunda İbn Havkal'ın *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* isimli eserinden çok istifade etmiştir. Coğrafya kitabı olan bu eserde iktisadî ve idarî haritalar bulunduğundan İbn Hallikân'ın âlimlerin seyahat güzergâhlarının tespiti, seyahat edilen şehirlerin iklim şartları ve ekip biçmeye uygunluğu vb. bilgilere olan ihtiyaç sık sık bu esere başvurmasını gerektirmiştir.⁴¹

4. Vefeyâtü'l-A'yân'da Yer verilen Zap Havzası Meşhurları Tabloları

Tablo 1:Hakkâri

Adı veya unvanı	Ölüm tarihi	Yaşadığı şehir	Mesleği
Şeyhülislam el-Hakkârî ⁴²	486/1093	Hakkâri	Muhaddis, zahit, seyyah
İsâ el-Hakkârî ⁴³	(585/1189)	Halep, Mısır, Kudüs	Şafi Fakihi, müderris, kadı, vezir
İmadeddin b. Maştub ⁴⁴	619/1222		Eyyubi Devleti Nablus emiri, Kürt büyüklerinden

⁴¹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VI, s. 402.

⁴² İbnü'l-Cevzi, *El-Muntazam*, c. IX, s. 79, İbnü'l-Esir,*el-Kâmil fi't-târih* c. X, s. 226; İbnü'l-İmad, *Şezerât*, c. III, s. 378; İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. III, s. 345.

⁴³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 497.

⁴⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 180.

Adı b. Müsafir ⁴⁵	645 (1247)	Hakkâri, Musul	Adeviyye tarikatının kurucusu mutasavvıf, âlim ve fakih
-------------------------------------	------------	----------------	---

Tablo 2: Erbil

Adı veya unvanı	Ölüm tarihi	Yaşadığı şehir	Mesleği ve faaliyetleri
Kutbüddîn Mevdûd ⁴⁶	565/1169	Musul	1144-1232 yılları arasında merkezi Erbil olmak üzere Şehrîzor, Hakkâri, Tikrît, Sincar, Harran, Urfa ve civarında hüküm süren bir Türk beyliği olan Begteginlilerin, Beyi.
Radiyyüddîn el-Erbîlî ⁴⁷	(576/1180)	Musul	Fakih, müderris
el-Bahrâni ⁴⁸	(585/1189)	Erbil	Arap dili ve edebiyat alimi, şair
Muzafferüddîn Kökböri ⁴⁹	(595/1198)	Musul	Begteginliler Beyliği hükümdarı
Mücâhidüddîn Kâymâz ⁵⁰	(595) 1199	Musul	Begteginliler'in Erbil ve Musul nâibi

⁴⁵ İbnü'l-Verdî, *Tarih*, c. II, s. 63; İberü'z-Zehebî, c. IV, s. 163; İbnü'l-İmad, *a.g.e.*, c. IV, s. 179; İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 254.

⁴⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. IV, s. 242.

⁴⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. VII, s. 254.

⁴⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 31.

⁴⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. IV, s. 120.

⁵⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. VII, s. 338.

İbn Men'a ⁵¹	631 (1233)	Bağdat	Erbilli Şâfiî fakii
Hacer el-Erbîlî ⁵²	(632/1234)	Erbil	Asker, şair, İbn Hallikan'ın yakın arkadaşı

Tablo 3: Musul

Adı veya unvanı	Ölüm tarihi	Yaşadığı şehir	Mesleği ve faaliyetleri
Süfyân es-Sevrî ⁵³	777/161	Musul	Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı, müfessir, muhaddis ve zâhid
Ebû Temmâm ⁵⁴	231 (845)	Musul	Meşhur Arap şairi ve hamâse müellifi
İshak el-Mavsîlî ⁵⁵	235 (849)	Musul	Mûsikişinas, mugannî ve şair
İbn Cinnî ⁵⁶	390 (999)	Musul	Bizanslı Arap dili âlimi
Ak Sungur ⁵⁷	487 (1094)	Halep	Musul Atabegliği'nin kurucusu İmâdeddîn Zengî'nin babası ve Halep valisi
Murtezâ b. Şehrizôrî ⁵⁸	511/1117	Musul	Musul kadısı, vâiz
Aksungur el-Porsukî ⁵⁹	521 (1127)	Musul	Kabrinin insanlarla dolup taşıdığı ve

⁵¹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 209.

⁵² İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 501.

⁵³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 386.

⁵⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 85.

⁵⁵ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

⁵⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, 247.

⁵⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 242.

⁵⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 49.

⁵⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 241.

			insanların mübarek bir zat olarak gördüğü Irak Selçuklu Hükümdarı Sultan Mahmud'un meşhur emîri
Nasireddîn Cakar ⁶⁰	539 (1144)	Suriye	Musul nâibi, zâlimliği ile meşhur
İbn Müşir el-Mavsîlî ⁶¹	543 (1148)	Musul	Beğendiği şiirleri yeniden yazarak kendisine ait olduğunu iddia eden ve hükümdarlara methiye yazarak geçimini sağlayan şair
I Seyfüddîn el-Gâzî ⁶²	(544) 1149	Musul	Musul atabegi
İbn Hamîs el-Ka'bi ⁶³	(1157)	Musul	Şâfiî fakihi, Rahbe kadısı
Âlûsî ⁶⁴	557/1161	Musul	Âlûsî ailesinden, tarihçi, edebiyatçı ve Selefîyye'ye bağlı ıslahatçı din âlimi.
Kutbüddîn Mevdûd ⁶⁵	565/1169	Musul	1144-1232 yılları arasında merkezi Erbil olmak üzere Şehrizor, Hakkâri, Tikrît, Sincar, Harran, Urfa ve civarında hüküm süren bir Türk beyliği

⁶⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 364.

⁶¹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 394.

⁶² İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. IV, s. 242.

⁶³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 139.

⁶⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, s. 346.

⁶⁵ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. IV, s. 242.

			olan Begteginlilerin Beyi
İbnü'd-Dehhân En-Nahvî⁶⁶	569/1173	Musul	Arap dili ve edebiyatı âlimi
Mücâhidüddîn Kâymâz⁶⁷	(595) 1199	Musul	Begteginliler'in Erbil ve Musul nâibi
Muhyiddîn eş-Şehrezûrî⁶⁸	596-1190	Musul	Kemâleddîn eş-Şehrezûrî'nin oğlu, Musul Nizâmiye Medresesi müderrisi
Mekkî el-Mâkisî⁶⁹	603/1206	Musul	Kıraat ve edebiyat alimi.
Mecdeddîn İbnü'l-Esîr⁷⁰	606/1210	Musul	Hadis ve tefsir âlimi, edebiyatçı ve biyografi yazarı.
Melikü'l-Âdil Atabeg⁷¹	607 (1210)	Musul	Eyyübî hükümdarı
İbn Asker el-Mavsîlî⁷²	610 (1213)	Musul	Şâfiî fakihi, Musul kadısı
İmâdeddîn b. Yûnus⁷³	608-1211	Musul	Şâfiî fakihi, müctehid ve müderris

⁶⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 382.

⁶⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. VII, s. 338.

⁶⁸ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. IV, s. 248.

⁶⁹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. II, s. 278.

⁷⁰ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. IV, s. 142.

⁷¹ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 135.

⁷² İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 384.

⁷³ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, 430.

İzzeddîn İbnü'l-Esîr ⁷⁴	630 (1232)	Musul	<i>el-Kâmil</i> ve <i>Üsdü'l-Gâbe</i> adlı eserleriyle tanınan tarihçi, edip ve muhaddis
El-Melikü'l-Eşref Mûsâ ⁷⁵	635/1237	Musul	Eyyûbîler'in el-Cezîre ve Dimaşk kolu hükümdarı
İbnü'l-Müstevfî ⁷⁶	637/1239	Musul	Muhaddis, tarihçi, edip ve şair.
Adî b. Mûsâfir ⁷⁷	645 (1247)	Musul	Adeviyye tarikatının kurucusu sayılan ve sonradan Yezîdîler tarafından da sahip çıkılan mutasavvıf, âlim ve fakih

SONUÇ

Zap Bölgesinde yetişen önemli âlimlerin başında gelen İbn Hallikan ilk eğitimini Erbil, Musul gibi önemli ilim merkezlerinde tamamlamıştı. Mısır'da uzun yıllar kalan İbn Hallikan Suriye'ye gelerek kâdilkudât olarak atanmış ve önemli görevler üstlenmiştir. Suriye'de görev yaptığı dönemde çalkantılı zamanlar geçiren İbn Hallikan'ın ataları ve soyu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İbn Hallikân, kâdilkudâtlık yaptığı Dimaşk'ta bir mecliste çevresindekiler tarafından kendisine Dimaşk halkının "Kâdilkudat nesebi ile ilgili yalan söylüyor" söylentisi aktarılınca buna itiraz etmiş ve soyunu Fârisî ve Mecûsî bir kavim olan Bermekîler'e dayandırmasının kendisine bir çıkarı olmayacağını söylemiş ve Bermeki olduğunu vurgulamıştır. İbn Hallikân'ın çağdaşı olan İbnü's-Şa'âr (ö. 654/1256) onun Bermekî olduğunu kabul etmekle birlikte dedesi Mâlik'e kadar olan nesep zincirini nakletmiştir. Bununla birlikte daha sonra eser telif eden pek çok âlimin İbn Hallikân'ın nesebinin Bermekîler'e dayandığı hususunda görüş birliği içerisinde oldukları görülmektedir.

İbn Hallikân, Erbil Muzafferîye Medresesi'nde başlayan ilk eğitiminin ardından ilim öğrenmek, bilgi ve birikimini geliştirmek ve Musul, Dimaşk

⁷⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 348.

⁷⁵ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. V, S. 333.

⁷⁶ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. I, s. 109.

⁷⁷ İbn Hallikan, *a.g.e.*, c. III, s. 254.

ve Halep'teki zamanının meşhur âlimlerinden ders almak için birçok seyahat gerçekleştirmiştir. Arap dili ve edebiyatının tüm alanlarına hâkim olan İbn Hallikân, eğitim hayatının başından vefat edinceye kadar katıldığı edebiyat sohbetlerinde şiir başta olmak üzere gündeme gelen her türlü bilgiyi not almış ve bu yüzden geniş bir ilmî ve edebî kültüre sahip olmuştur.

İbn Hallikân, uzun bir araştırma ve çalışma neticesinde ortaya koymuş olduğu eseri *Vefeyâtü'l-A'yan*, birçok ilki barındırması nedeniyle yazılışından itibaren ilim dünyasında büyük ilgi görmüştür. İbn Hallikân eserindeki birçok biyografiyi kendinden önceki müelliflerin usullerinden istifade etmiş olsa da yeni bir tarz geliştirdiği görülmüştür. Çalışmasında biyografi geleneğinin genel özelliklerini sürdürmeye devam etse de edebiyat tarafının ağır bastığı konusunda bir kanaat oluşmuştur.

İbn Hallikan doğup büyüdüğü toprakları tanıtmaya ve burada yetişip meşhur olanları aktarmaya da önem vermiş, pek çok âlim, edip, şair ve devlet adamının biyografilerini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Onun bu bölgedeki âlimleri anlatmaya özen göstermesinden dolayı eserinde yer alan pek çok önemli kişileri araştıranlar için temel kaynak olmuştur. Onun eserinin Zap havzası kültür tarihi için en önemli tabakat ve teracim eseri olarak tanımlanması yanlış olmaz. Hakkari, Erbil ve Musul'da yaşayan veya buraya göç edip vefat eden meşhurlar ile ilgili eserinde ayrıntılı biyografiler, edebi yazılar, şiir ve hatırat bolca yer almaktadır. Bu bölgeyi kültürel olarak okumak isteyen herkes için başvurulması gereken temel eserler arasında yer aldığını söylemek abartı sayılmaz.

KAYNAKÇA

AYNÎ, Bedreddin, *İkdü'l-Cümân fî Târihi Ehli'z-Zaman* tahk., Mahmud Rezzak Mahmud, Kahire 2010.

AZZÂVÎ, Abbas, *et-Tarîf bi'l-Müerrihîn fî Ahdi'l-Moğol ve't-Türkman*, Bağdat 1971.

EBÛ ŞAME, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbari'd-Devleteyn*, Beyrut 1997

EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr, *Târihi Bağdad*, Kahire 1931.

EL-ENDELÜSÎ, Ebü'l-Kâsım Saîd, *Tabakatü'l-Ümem*, nşr., Luvis Rızkullah Şeyho, Beyrut 1912.

EL-HAMEVÎ, Yakut, *Mu'cemü'l-Üdeba*, Beyrut 1993.

EL-İSFAHANÎ, Ebü'l-Ferec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, Beyrut 1992.

EL-MAKDİSÎ, Ebû Şame, *ez-Zeyl ale'r-Ravzateyn*, thk. Muhammed Zahid el-Kevseri, Beyrut 1974.

- EL-MÜNZİRİ, Zekiyyüddin, *et-Tekmile li-Vefeyati'n-Nekale* thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Beyrut 1981;
- EL-ÜDFÜVİ, *El- Bedrü 's-Safir an Enesil Müsafir*, thk. Kasım Samerrai, Beyrut 2015.
- ES-SEALİBİ, Ebû Mansur, *Yetimetü'd-Dehr fî Mehasini Ehli'l-Asr*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Kahire 1956.
- Garsünni'me, *el-Hefevatü 'n-Nadire*, Beyrut1987.
- HANSARİ, Muhammed Bakır b. Zeynelabidin b. Cafer el-Musevi, *Ravzatü'l-Cennat fî Ahvâli'l-Ulema ve's-sadât, Tahran 1390.*
- HUMPHREYS, R. Stephen, *İslam Tarih Metodolojisi*, İstanbul 2004.
- İBN CÜLCÜL, *Tabakatü'l-Etîbba ve'l-Hükema*, thk. Fuad Seyyid, Beyrut 1985.
- İBN DOKMAK, *el-Cevherü's-Semin fî Siyeri'l-Hulefa ve'l-Müluk ve's-Selatin*, thk. Muhammed Kemâleddin İzzedd Ali, Beyrut 1985.
- İBN EBÛ USAYBİA, *Uyunü'l-Enba' fî Tabakati'l-Etîbba*, thk. Amir en-Neccar, Kahire 2001.
- İBN EBÛ YALA', *Tabakatü'l-Hanabile*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Riyad 1999.
- İBN HALLİKAN, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İhsan Abbas, Beyrut, 2009.
- İBN KESİR, *el-Bidâye ve'n-Nihaye* Beyrut 1998.
- İBN TAGRİBERDİ, *en-Nücumü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire 1929.
- İBN TULUN, *Kudatül-Dimaşk*, Dimaşk 1956
- İBNÜ'L-FUVATİ, *el-Havadisü'l-Câmia ve't-Tecaribü'n-Nafia fî'l-Mieti's-Sabia*, thk. Mehdi en-Necm, Beyrut 2003.
- İBNÜ'L-MÜSTEVFÎ, *Târîhu Erbil*. Bağdad 1980
- İBNÜ'L-ADİM, *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkar , Beyrut 1989
- İBNÜ'L-CEVZİ, *el-Muntazam fî Tarihi'l-Müluk ve'l-Ümem*, Beyrut 1985.
- , *Mir'atü'z-zaman fî Tarihi'l-A'yan*, thk. Canan Celil Muhammed Hemundi, Kahire 1990.
- İBNÜ'L-ESİR, İzzeddin, *el-Lübab fî Tehzibi'l-Ensâb*, Kahire 1940-1953.
- İBNÜ'L-İMAD, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbari men Zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut, Beyrut 1986.
- İBNÜ'L-KİFTİ, *İhbarü'l-Ulema bi-Ahbari'l-Hükema*, Kahire 1908.

- İBNÜ'L-MÜSTEVFÎ, *Târîhu Erbil*, thk. Sami b. Seyyid Hammas es-Sakkar, Bağdad 1980.
- İBNÜ'N-NEDİM, *el-Fihrist*, Kahire 1348.
- İBNÜ'Ş-ŞAAR, *Kalaidü'l-Cüman fî Faraidi Şuarai Haze'z-Zaman*, thk. Kamil Selman el-Cuburi. Beyrut 2005
- , *Ukudü'l-Cümân fî Şuarâi Hâze'z-Zamân*, thk. Kamil Selman el-Cüburi, Beyrut 2005.
- KALKAŞENDÎ, *Subhü'l-A'ş'a fî Sinaati'l-İnşa*, Beyrut 1987.
- KELEŞ, Mahmut Recep, Ortaçağ Kültür Kaynağı Olarak İbn Hallikan'ın Vefeyâtü'l-ayân adlı eseri, İstanbul 2016.
- KUTLUER, İlhan, "İlim" *DİA*, XXXII, s. 37.
- KÜÇÜKAŞCI, M. Sabri, "Tarih", *DİA*, C. XL, s. 36.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri - Cengiz Tomar, "İbn Asâkir", *DİA*, c. XIX, s. 322;
- MAKRİZÎ, *el-Mevaiz ve'l-İtibar fî Zikri'l-Hitat ve'l-Asar li'l-Makrizi*, Kahire 1970.
- NUAYMÎ, Ebü'l-Mefahir Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed b. Ömer, *ed-Dâris fî Tarihi'l-Medaris*. Kahire 1988
- ÖZDEMİR, Hacı Ahmet, *Cengiz ve Hülagü dönemleri*, İstanbul 2011.
- SAFEDÎ, *el-Vafl bi'l-Vefeyat* thk., Hellmut Ritter, Franz Steiner Verlag, 1962;
- SARTON "İbn KHallikan" *IA*, c. V, s. 745.
- SUYUTÎ, *Hüsnü'l-Muhadara fî Tarihi Mısr ve'l-Kahire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Kahire 1967.
- ŞEBİBÎ, M. R., "İbn Hallikan el-Müerrih", *ME*, XXXIV (1962), s. 161.
- TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü, "Sealibi", *DİA*, c. XXXVI, s. 236-239.
- TUNCEL, Metin, "Hakkari" *DİA*, c. XV, s. 205-207.
- ZEBİDÎ, Murteza, *Tacü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut 1994
- , *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Ali eş-Şiri, Beyrut 1994.
- ZEHEBÎ, *el-İber fî Haberi men Gaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul, Beyrut 1985.